

Nors pasaulyje jau kurį laiką netyla kalbos apie euro zoną ištikusią krizę, Europos Sąjungos (ES) šalių nesutarimus šiuo klausimu, Lietuvoje rimtesnių diskusijų šis klausimas kol kas nesukėlė – ramiai stebime televizijos ekrane vaizdus iš Graikijos, pro ausis praleidžiame didžiųjų ES valstybių pasisakymus šia tema ir... tyliai toliau ruošiamės įsivesti eurą? Kad šiuo klausimu trūksta diskusijos mūsų šalies viduje, ne kartą viešai atkreipė dėmesį ir prof. Povilas Gylys, Vilniaus universiteto Ekonomikos fakulteto Teorinės ekonomikos katedros vedėjas, Nepartinio demokratinio judėjimo vadovas. Su juo kalbamės apie susiklosčiusią situaciją. □

Kaip manote, kodėl Lietuvoje nekalbama apie euro zonos krizę? Yra dvi priežastys. Pirma priežastis - Lietuva nedidelė valstybė, tad nedaug žmonių, kurie yra įsigilinę ir domisi šia tema. Jei valstybėje 150 mln. gyventojų, tuomet tam tikros srities specialistų natūraliai yra daugiau, nei tuo atveju, kai valstybė turi 3 mln. gyventojų. Kita priežastis - mąstymo inercija ir pilietinės dvasios stoka Lietuvoje. Iki šiol gyvename vadovaudamiesi principu, kad tai, ką mums pasako, yra teisinga. Galvojame, kad be jokių išlygų, be jokių klausimų turime kuo giliau integruotis į ES. Dėl tokio trumparegiško požiūrio ateityje galime turėti rimtų problemų. Jei ilgą laiką nevyks diskusija apie Lietuvos siekius euro atžvilgiu, tai po kurio laiko paaiškėjus, kad integracija į ES vis tik yra susijusi su tam tikromis problemomis, mūsų visuomenėje gali įvykti pasaulėžiūrinis poslinkis, kai žmonės suvoks, kad ES yra ne tik gerų, bet ir blogų dalykų.

Dabar, kai euro zonoje vyksta negatyvūs procesai, žmonės pradeda mąstyti. Anksčiau niekas nekėlė klausimų, stojom į euro zoną bet kokiais kaštais, ir galvojome, kai į ją patekus bus rojus. Ir štai ką matome - Graikija dabar yra tame mūsų išsvajotame rojuje. Ar mes ten norime būti?

Aš nesu euroskeptikas, esu holistinių pažiūrų ekonomistas. Tikiu, kad tokia šalis kaip Lietuva turi priklausyti tautų šeimai, bet ta šeima vis tik turi palaikyti šeimyninį pokalbį, diskusijas, kaip ką daryti. Dabar su Graikija ir problemomis Pietų Europoje susijusius sprendimus dažniausiai priima dvi ES valstybės, o jų sprendimai privalomi visoms ES narėms, net ir toms, kurios nėra euro zonoje. Visada buvo užuominų, kad ES yra demokratijos deficitas. Esu tos kartos atstovas, kuri puikiai prisimena, kaip anksčiau už mus nusprendavo vienoje sostinėje, dabar jaučiu, kad judam panašia linkme.

Gal tai mūsų mentaliteto klausimas, kai negalime būti be „tvirtos rankos“? Čia ne tik mūsų mentaliteto problema, čia visi europiečiai įkliuvo – pvz., suomiai turi dalyvauti procesuose, kurie jiems nelabai patinka.

Dabar Europoje staiga atsiranda federalistų idėjos. Jei mes apie ES ateitį būtume kalbėję nuo pat pradžių, būtume svarstę, kokią sąjungą mes kuriame, - ar laisvesnę sąjungą, ar federaciją, ar konfederaciją, mes nebūtume praradę maždaug pusantro dešimtmečio, kaip nutiko dabar. Mes pirma padarėme, o tik dabar pradėdame svarstyti, ką padarėme? Mes pirma sukūrėme sąjungą, o dabar matome, kad Merkel (Vokietijos kanclerė Angela Merkel – red. past.) ir Sarkozy (Prancūzijos prezidentas Nicolas Sarkozy – red. past.) nusprendžia už visus. Vakarai nuolat kalba apie demokratiją, bet kažkodėl jos Vakaruose nėra, kaip ir Rytuose. Man labiausiai patinka skandinavai, kurie ir šia prasme pirmauja. Jie diskutuoja, pas juos atsirado sutarimas tarp įvairių socialinių sluoksnių, verslininkų, darbuotojų. Nėra klasinių konfliktų, kaip kitur.

Kokios pagrindines euro zonos problemų priežastis įvardintumėte? Graikija juda į bankrotą, kreditoriai praktiškai nesidera ir prasideda kalbos apie išėjimą iš euro zonos. Beje, norėčiau priminti, kad kai privatus sektorius, konkrečiai – bankai, patyrė krizę, tuomet mokesčių mokėtojai ėjo į pagalbą, nes bankų sektorius laikomas per dideliu, kad jam būtų galima leisti bankrutuoti. Tarptautinio valiutos fondo (TVF) duomenimis, 34 valstybės, norėdamos išpirkti privatų sektorių, tuomet paaukojo 55 proc. savo nacionalinio produkto. O dabar formuojasi tokia situacija, kurioje galima įžvelgti mintį – „Graikija yra per maža, kad ją išpirkinėtume, o va Italija yra tokio dydžio, kad ją jau reikėtų išpirkti“. Man tuomet kyla mintis – tai kokioje mes šeimoje gyvename? Privatus sektorius, susidūręs su problemomis, buvo išpirktas, o kai jam reikia prisidėti prie Graikijos problemų sprendimo, jis jau sako – „ne, mes nepadėsime“. Privatus sektorius nesupranta, kad prisideda prie destruktivių procesų, nes jeigu euro zona patirs fiasco, verslui bus tikrai blogai, bet jie šito nesupranta, nes nesugeba pažiūrėti iš makroekonominės pozicijos. Privatus verslas nenori atiduoti savo pinigų, kas yra aišku ir suprantama mikroekonomikos lygmenyje. Bet reikia suprasti, kad Graikijos krizė gali persimesti į kitas šalis.

Graikijos krizė kilo dėl kelių priežasčių – pirma, tai pačių graikų apsileidimas, finansinis nedrausmingumas, apgaulinėjimas ir skolos slėpimas. Beje, čia kyla klausimas, kad euro zonoje nėra priežiūros instrumentų, jei tokia situacija iš viso buvo galima. Tad jei mes šeima, turime bendrų reikalų, tai turi būti ir priežiūra, kuri, pasirodo, buvo neefektyvi.

Bet euro zonoje yra ir konstrukcinės klaidos, dėl kurių graikai tikrai niekuo dėti. Euro zona turi vieną ekonominės politikos subjektą – tai Europos

centrinį banką, bet neturi bendros fiskalinės politikos, kuri padėtų tokiais atvejais, kokie nutiko Graikijoje, Airijoje, Portugalijoje. Jei yra siekiama kuo gilesnės šalių integracijos, tai turėjo būti kalbama apie bendrą fiskalinę politiką. Valstybė turi turėti dvi institucijas, kurios atsakingos – Vyriausybę ir Centrinį banką. Bet mūsų Centrinis bankas veikia pagal Valiutų valdybos modelį ir nieko negali padėti Vyriausybei.

Bendroje erdvėje turėtų būti perskirstoma 20-30 proc. BVP, o ES perskirsto tik 1 proc., dėl to nėra kaip padėti problemų turinčioms šalims. Tuomet vėl nusveria individualistiniai atskirų šalių interesai. Dabar, pvz., Vokietija nenori gelbėti problemų turinčios Graikijos. Ir ją galima suprasti, nes „gerai tai, kas gerai man“. Bet palaukit – o kur „mes“? Kam kūrėm euro zoną? Bendram gėriui. Jei norime per mokesčius padėti euro zonai, tai reikia politinės šalių integracijos, mažų mažiausia – konfederacijos. Bet tam ES žmonės turi būti pasiruošę. Jų negali įstumti į konfederaciją kaip į balą – integruoti per du mėnesius. Tai yra nesolidu. Tautos turi ruoštis, su jomis turi būti kalbama, aiškinamasi. Dabar viskas atrodo taip - įsteigė federalistų judėjimą ir jie dabar „stumia“ federacijos idėją. Mano manymu, tai yra manipuliacinis žingsnis. Mes turime kalbėti – ką duoda konfederacija, ką prarandam. O prarandam mes nacionalinį suverenitetą. Ką mes gaunam? Graikijos situaciją?

Mes turime aptarti, kokią sąjungą mes kuriame. Jei mes kuriame tokią sąjungą, kurioje nepasikartos Graikijos istorija, tai galbūt yra geras sprendimas, bet kol kas nėra tokių mechanizmų, kurie padėtų problemas turinčioms šalims. Juk pvz. Ispanijoje turto burbulas ir infliaciniai procesai buvo įpūsti labai panašiai kaip Lietuvoje, Vakarų Europos pinigais, daugiausiai - vokiškais. Ispanija dabar neturi labai didelės skolos, bet jų padėtis bloga. Reiškia, euro zonoje nebuvo mechanizmų, kurie apsaugotų Ispaniją nuo padėties pablogėjimo.

Tai gal dėl dabartines problemas užprogramavo ES kūrimas ne „iš meilės“, o „iš išskaičiavimo“?

Aš manau, kad tie, kurie po II-ojo Pasaulinio karo kūrė bendros Europos idėją, iš tikro nuoširdžiai tai darė ir tikėjo tomis idėjomis. Nes po karų ar didelių nelaimių žmonės yra protingesni. Jie galvojo, kad sukūrus šeimą Europoje, nebus karų. Ir ta idėja gyventi kartu, vienoje šeimoje buvo nuoširdi. Tik paskui ES buvo kuriamas ne visai demokratiškai. Nebuvo rimto Europos Parlamento. Dabar situacija kiek pasikeitė, bet jis vis tiek neturi tų galių, kurias turi nacionaliniai parlamentai. Sprendimai priimami Europos Komisijoje, Centriniam banke ir TVF. Ir, aišku, Bonoje ir Paryžiuje. Ir žmonės tą mato.

Manau, jog reikia atgaivinti tą požiūrį, kad ES yra šeima, kad būtume šeimos nariai, kad galėtume šeimyniškai išsiaiškinti santykius, pvz., dabar Lietuva su Lenkija. Lenkijos spaudimas mūsų valstybei tikrai yra nepamatuotas. Todėl lietuviai pradeda galvoti – „kur mes čia pakliuvome, nes ir čia stipresnis visada yra teisus“. Bet tai ne šeima, arba bloga šeima, kur tėvo kumštis ar jo piniginė lemia viską.

Kokios Jūsų prognozės euro zonai?

Yra dvi jėgos. Viena – įcentrinė jėga, sulaikanti euro zoną nuo byrėjimo. Vakarų lyderiai suvokia, kad ES yra labai vertingas projektas, jei jis būtų pavykęs, nes Europoje nėra nei vienos didelės valstybės. Net Vokietija nėra didelė, nors yra ketvirtoje vietoje pagal eksportą. Vadinasi, Europa pasaulio mastu gali būti svarbi ir turėti svorį tik susivienijusi.

Kitas argumentas, kalbantis už euro zoną, politikai nenori likti istorijoje kaip ES žlugdytojai.

Išcentrinė jėga, stumianti į byrėjimą – kiekviena valstybė žiūri savo interesų. Vokietijos visuomenė yra nepatenkinta, kad jiems reikia mokėti, o mokėti reikia dėl to, kad projektas toks „žalias“. Nėra bendrų ES pinigų, tada Vokietija turi mokėti savo lėšomis. Jei būtų bendri ES pinigai, būtų kiek kita situacija. Tai būtų pinigai, surinkti kaip įnašai į šeimos biudžetą. Dabar to nėra ir negalima tokios sistemos sukurti greitai. Tai ir yra situacijos tragizmas. Manau, kad ES yra holistinis projektas, kurį, ko gero, sužlugdys individualistai.

Kiek stipriai euro zonos krizė paveiks Lietuvą?

Stipriai paveiks. Žurnale „The Economist“ man įsiminė tokia frazė – euro zonos žlugimas nebus kaip Titaniko skendimas, tai bus kaip Černobylio sprogimas.

Didžioji dalis mūsų prekybos vyksta su ES šalimis. Jei ten prasideda išėjimai ar išmetimai iš euro zonos, tai atsilieps ekonomikai, reikės persigrupuoti, vadinasi, žmonės pradės taupyti, jie nebepirks. Tai reiškia, kad mūsų eksporto galimybės sumenkės.

Kai aukšti pareigūnai sako, kad mūsų nepaveiks ši krizė, manau, kad tai neteisinga. Geriau jau sakyti, kad jeigu euro zonai pavyks išsigelbėti, prognozės Lietuvai geresnės, o jei nepavyks – turėsime rimtų pasekmių. Nekorektiška, nepadoru šnekėti, kad mūsų krizė nepaveiks. Mes gi jei ne „broliai“, bet bent „pusbroliai“ euro zonai.

Ar krizės poveikis mums gali būti mažesnis dėl to, kad esame ne „broliai“, o tik „pusbroliai“?

Dilema yra tokia – arba mes išlaikydami senąjį kursą ruošiamės bet kokia kaina įstoti į ES, arba savo veiksmus planuojame įvertindami įvykius.

Kita vertus, pabandykime įsivaizduoti eilinio vokiečio reakciją į klausimą „Ar jūs norite euro zonoje lietuvių ir latvių“? Atsakymas, manau, labai aiškus, nes dabartinės problemos su Graikija jiems sukuria nemalonią patirtį.

Finansine prasme mes į euro zoną ateitume kaip šalis, kuri daugiau gauna, negu duoda. Žinoma, mes duodam tokius dalykus, kaip jaunas savo kraujas, tačiau apie tai nėra kalbama.

Galimos dvi filosofijos. Lietuvoje nediskutuoti apie tas dvi puses yra neatsakinga ir netoliaregiška. Valdžia ir mes, akademiniai žmonės, neatliekame savo misijos – neskatiname diskusijos. Turime turėti strategiją – ar siekiame narystės euro zonoje, kokie gali būti padariniai vienokios ar kitokios pozicijos. Manau, ir siekti euro įvedimo ir atsisakyti tai daryti yra rizikinga, tad turime gerai apsvarstyti, kurios rizikos mums yra priimtinos. Lietuvos gyventojai, stebėdami situaciją, turbūt galvoja – o kam mums ta euro zona?

Teisingai, Lietuvoje atsiranda abejonės. Nereikia būti politologu ar ekonomikos profesoriumi, reikia tik blaiviai mąstyti, kad užduotum klausimą – kam mums to reikia? Euro zonoje yra problemų, tai gal palaukime ir ramiai apsvarstykime? Turime tam tikrų pranašumų, tad galėtume sau išsiaiškinti be streso, nes visi scenarijai pavojingi. Šiandien mes nekalbame apie sprendimą, kalbame tik apie atvirą demokratišką pokalbį. Ta diskusija labai padėtų.

Diskusija viduje labai padėtų mūsų valstybei. Kita vertus, aš nežinau, ką daro mūsų atstovai EP, jie gi galėtų būti ruporai, aiškinti, dalyvauti šioje diskusijoje.

Ar Jums, kaip mokslininkui, ši situacija euro zonoje yra įdomi?

Taip, tai yra unikali situacija, labai įdomi situacija moksliniu požiūriu. Yra apie ką pamastyti. Iš kitos pusės palaikau seną sentenciją – „neduok dieve gyventi įdomiais laikais“. Mūsų laikai tikrai įdomūs ir nežinia, kuo viskas baigsis.

Ačiū už pokalbį

Parengė Ineta Stravinskaitė